

Práce v terénu jako součást zeměpisných olympiád

Tak jako je práce v terénu významnou složkou geografického výzkumu, je i terénní výuka důležitou součástí geografického vzdělávání, což se promítá i do organizace domácích a mezinárodních zeměpisných soutěží. Jaké typy úloh pro práci v terénu se v posledních pěti letech vyskytovaly v nejvyšších kolech těchto soutěží? Je zastoupení kategorií úloh zadávaných v terénní části domácích soutěží srovnatelné se stavem na mezinárodních soutěžích? A kdy bude Česko pořádat Mezinárodní geografickou olympiádu?

Práce v terénu (v „reálném světě“) je považována za zásadní součást přírodovědného vzdělávání, jelikož rozvíjí dovednosti nutné k pochopení samotné podstaty této oblasti lidského bádání (Kent a kol. 1997). Rickinson a kol. (2004) dále uvádí, že promyšlená a smysluplně provedená výuka/práce v terénu poskytuje studentům nové příležitosti k rozvoji znalostí a dovedností a dodává jejich každodenním zkušenostem z výuky přidanou hodnotu. Při terénní výuce mají žáci/studenti často možnost vyzkoušet si práci se specializovanými přístroji (sklonoměr, teodolit, hydrologická vrtule apod.), a rozvíjet tak specifické dovednosti využitelné pro další studium nebo budoucí povolání. V neposlední řadě jde o atraktivní oživení výuky ve škole. Výše uvedené benefity jsou akcentovány i v domácí oborově didaktické literatuře (Hofmann 2003, Řezníčková 2008), která doporučuje využívání principů terénní výuky v zeměpisném/geografickém vzdělávání na základních i středních školách. Nejen z tohoto důvodu je práce v terénu významnou součástí zeměpisných soutěží či olympiád.

V Česku je nejvýznamnější oborovou soutěží v geografii Zeměpisná olympiáda (dále jen ZO). Zadání úloh ve všech soutěžních kolech (okresní, krajské, ústřední/celostátní) je rozděleno na tři části: práce s atlasem, písemný test geografických znalostí a praktická část, přičemž v kole celostátním nabývá praktická část právě podoby práce v terénu. Jedním z cílů celostátního kola ZO je sestavit z vítězů kategorie D (střední školy) týmy, které budou Česko reprezentovat na mezinárodních geografických soutěžích. Proto je kladen důraz na to, aby skladba jednotlivých soutěžních částí celostátního kola, včetně typů zadaných úloh, co

nejvíce odpovídala charakteru úloh mezinárodních olympiád.

Analýza úloh pro práci v terénu u celostátního kola Zeměpisné olympiády a Mezinárodní geografické olympiády

Pokud má celostátní kolo ZO sloužit jako příprava na mezinárodní soutěže, je třeba sledovat a reflektovat současné trendy v těchto soutěžích. Z tohoto důvodu provedl tým tvůrců celostátního kola ZO a tutorů Mezinárodní zeměpisné olympiády (*The International Geography Olympiad*, dále jen iGeo) analýzu terénních úloh těchto dvou olympiád. Hlavním cílem bylo zhodnotit, nakolik se struktura úloh pro práci v terénu na domácí ZO podobá struktuře úloh předkládaných studentům v rámci terénní práce (*fieldwork*) na iGeo, a to z hlediska typu a náročnosti úloh. Vedlejším cílem pak byla snaha o vytvoření jednoduché typologie terénních úloh zadaných na ZO a iGeo v posledních pěti letech. Soutěž iGeo byla zvolena proto, že je komplexně

Radek Durna¹

Jakub Jelen²

Hana Svobodová¹

¹ Masarykova univerzita, Pedagogická fakulta, katedra geografie; durna@mail.muni.cz; hsvobodova@ped.muni.cz

² Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje; jakub.jelen@natur.cuni.cz

Kognitivní náročnost úloh

Přestože aktivní sloveso „zakreslit“ zůstává stejné, přítomnost dalších doplňkových slov v zadání úloh indikuje vzrůstající počet i náročnost mentálních operací (ve směru naznačeném šipkou), které musí žák provést k úspěšnému vyřešení úlohy. Od prostého zákresu budov, přes vyjádření polohy objektů až po vymezení funkčních zón.

zakresli budovy

zakresli do mapy budovy (vzájemná poloha)

zakresli do mapy kategorie využití budov

OBR. 1 Účastníci celostátního kola ZO v Jílovém u Prahy. Úkolem bylo změřit a vypočítat objem rybníčku zdejší základní školy. Foto: Lucie Urbanová.

Abstract

Fieldwork as a part of geographical olympiads.

The paper informs the reader about the analysis of the fieldworks within the Geographical Olympiad in Czechia (*Zeměpisná olympiáda*, ZO) and The International Geography Olympiad (iGEO). Emphasis is placed on recommendations for Czech creators of the new tasks, both for the purpose of approximation to international standards and in context with the potential organization of iGEO in Czechia in the forthcoming years.

zaměřená (podobně jako ZO) a snahou tvůrců je propojovat mnohé oblasti geografie s důrazem na rozvoj geografického myšlení. Na iGeo má Česko pravidelné zastoupení od roku 2002. Od roku 2016 jezdí české týmy také na Mezinárodní olympiádu věd o Zemi (*International Earth Science Olympiad*, IESO), která je svým zaměřením orientována na oblast fyzické geografie, geologie a astronomie.

Zadání všech analyzovaných úloh jsou veřejně dostupná na internetu, byla tedy získána z webových stránek soutěží, a to pro roky 2014–2018:

- ZO: www.zemepisnaolympiada.cz/testy.phtml;
- iGeo: www.geoolympiad.org/fass/geoolympiad/previous.shtml.

V zadání každé úlohy bylo identifikováno klíčové aktivní sloveso (měřit, vypočítat, zakreslit, rozhodnout, porovnat apod.) společně s doplňkovým slovem upřesňujícím povahu úlohy tak, aby bylo možné usuzovat úroveň kognitivní náročnosti dané úlohy (rámeček 1). Obsahově podobné úlohy byly rozděleny do kategorií a tyto kategorie byly pojmenovány (shodně pro ZO i iGeo). Například úlohy spojené s demonstrací nejrůznějších kartografických dovedností byly sloučeny do stejnojmenné

kategorie, přičemž zadání úloh obsahovalo například aktivní slovesa: zmapuj, zakresli do mapy, urči podle mapy, vybarvi v mapě. Celkem bylo vymezeno 12 unikátních kategorií úloh, které byly stručně charakterizovány na základě kritického pročtení jejich zadání.

Následně byl sečten výskyt všech aktivních sloves zadávajících práci v terénu v unikátní kombinaci s doplňkovými výrazy. Takto byl zjištěn výskyt 117 (ZO) a 129 úloh (iGeo). Výsledkem analýzy je tabulka (online příloha), která uvádí jednotlivé kategorie, jejich stručný popis, podíl dané kategorie na celkovém počtu terénních úloh zadáných ve sledovaném období na ZO a iGeo (online příloha). Z pohledu učitele a přípravy žáků/studentů na soutěž je významný přehled typových úloh, resp. aktivních sloves, pomocí nichž jsou úlohy na soutěžích zadávány. Pro budoucí přípravu ZO je důležitá především část obsahující pravděpodobné příčiny daného zastoupení úloh a doporučení pro tvůrce celostátního kola ZO i vzhledem k další jeho funkci, kterou je příprava a výběr reprezentantů Česka na mezinárodních studentských soutěžích.

Uvedená analýza slouží nejen k porovnání terénních částí obou soutěží a jako podklad pro přiblížení se mezinárodní olympiádě iGeo v celostátním kole ZO. Je také důležitým podkladem pro diskusi nad případným pořádáním Mezinárodní geografické olympiády v Česku.

Bude v Česku Mezinárodní geografická olympiáda?

Český tým se olympiády iGeo účastní již od roku 2002, avšak u nás se tato soutěž zatím nekonala. Do budoucna se tedy naše zapojení vzhledem k dlouhodobé a pravidelné účasti očekává. Uspořádání takovéto soutěže je dlouhodobým projektem, který vyžaduje početný organizační tým, množství dobrovolníků, spolupráci více institucí v čele s Českou geografickou společností i dostatečné finanční zdroje. Na druhou stranu se jedná o jedinečnou příležitost, jak propagovat Česko v mezinárodním prostředí a zároveň popularizovat obor geografie u české veřejnosti.

Literatura a zdroje dat

- HOFMANN, E. (2003): *Integrované terénní vyučování*. Paido, Brno.
- KENT, M., GILBERTSON, D. D., HUNT, C. O. (1997): *Fieldwork in geography teaching: A critical review of the literature and approaches*. *Journal of Geography in Higher Education*, 21(3), 313–332.
- RICKINSON, M. a kol. (2004): *A review of research outdoor learning*. National Foundation for Educational Research. King's College London, London.
- ŘEZNÍČKOVÁ, D. a kol. (2008): *Náměty pro geografické a environmentální vzdělávání – Výuka v krajině*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, Praha.

Zeměpisná olympiáda ve školním roce 2018/2019

Ve školním roce 2018/2019 probíhá již 21. ročník ZO. Okresní kola se uskutečnila koncem února a krajská kola 20. března 2019. Všichni účastníci letošního ZO mají možnost zapojit se do 3. ročníku doplňkové soutěže **O nejlepší mapu na geografické téma**. Celostátní kolo ZO se opět uskuteční na Přírodovědecké fakultě UK na pražském Albertově, a to v termínu 25. a 26. dubna. Na terénní cvičení se stejně jako v loňském roce soutěžící vypraví do Jílového u Prahy, kde na ně čekají mimo jiné úlohy zaměřené na nakládání s odpady a návštěva místní skládky. Podrobnosti nejen o mapové soutěži, ale i veškeré další informace o ZO naleznete na webových stránkách www.zemepisnaolympiada.cz.